

ZBIGNIEW ZALESKI, Lublin

HANS J. EYSENCK, SYBIL EYSENCK, Londyn

OSOBOWOŚCIOWE WYZNACZNIKI WSPARCIA/REPRESJI OSÓB Z MNIEJSZOŚCI SPOŁECZNYCH

W ostatnich dekadach obserwujemy wzrost zainteresowania psychologów społecznych problematyką percepcji i postaw wobec mniejszości etnicznych, grup religijnych, grup subkulturowych. Zainteresowanie to jest zrozumiałe, gdy weźmiemy pod uwagę przemiany społeczne, których częścią jest wyłanianie się i aktywność rozmaitych formalnych i nieformalnych grup, stowarzyszeń i sekt. Bogata już literatura dotycząca percepcji przedstawicieli innych grup dokumentuje ogólną prawidłowość większej preferencji grupy własnej (*ingroup*) ponad inną. Wiąże się z tym tendencyjna percepcja innej grupy (*outgroup*), często stereotypowa, a czasem powiązana z uprzedzeniami. Istnieją także analizy ujawniające związek między przynależeniem do podgrup kulturowych, zachowaniami aspołecznymi (np. akty kryminalne, działalność przestępcza, działalność sekt religijnych) a osobowością. W mniejszym stopniu podejmowano zagadnienia osobowościowych wyznaczników represji albo udzielania wsparcia przedstawicielom tych grup, które można nazywać mniejszościami społecznymi. Wśród tych grup można wymienić takie jak: gangi przestępcze, fałszerze dokumentów i pieniędzy, złodzieje, prostytutki, nosiciele zakaźnych chorób, kaleki, wyalienowani społecznie, chorzy psychicznie itp.

W świetle teorii atrybucji (Weiner 1986) można przypuszczać, że większą sympatią i gotowością do pomocy ludzie będą darzyć przedstawicieli mniejszości społecznych, gdy przyczyny przynależności do nich będą przypisane niekontrolowalnym czynnikom, np. wypadek powodujący kalectwo. Jednak sympatia/antypatia nie jest zdeterminowana wyłącznie przez cechy członków tych grup, ale także przez indywidualne cechy osób dokonujących ocen i zajmujących określone postawy. Biorąc pod uwagę ludzi zajmujących określone postawy, można przypuszczać, iż konstytucjonalne cechy osobowości będą również w pewnym stopniu wyznaczały postawy wobec tych grup. Ogólnie rzecz biorąc osoby zorientowane na innych ludzi powinny przejawiać bardziej pomocny stosunek do nich, podczas gdy niewrażliwe na innych mniej pomocny.

Rozpatrując te przypuszczenia w świetle Eysencka teorii osobowości (1970a; 1970b) można oczekiwać, że ekstrawertycy powinni okazywać więcej gotowości do pomocy mniejszościom społecznym, a jednostki o nasilonym psychotyzmie powinny przejawiać bardziej surowy stosunek. Odnośnie do neurotyzmu trudno o sprecyzowaną hipotezę. Charakter cechy może wiązać się z pozytywnym nastawieniem do skrajnych grup na zasadzie częściowego podobieństwa przeżywanego problemów. Jednak wobec takiej spekulacji należy być krytycznym.

I. BADANIA EMPIRYCZNE

1. *Dobór i charakterystyka mniejszości społecznych*

Do skrajnych grup społecznych – rozumianych tak ze względu na to, że są one odmienne od przeciętnych standardów i że są względnie mniej liczne – można zaliczyć różnych ludzi. Kryteria klasyfikacji należą do wielu kategorii jakościowych, np. zależność od innych, atrybucja przyczyn przynależności, użyteczność bądź nieużyteczność, szkodenie innym, legalność i stosowalność jurysdykcyjnych sankcji. W języku angielskim używa się terminu „grupy marginalne”, co w języku polskim ma znaczenie raczej pejoratywne, ale na potrzeby analiz naukowych taki termin też może być stosowany, bez sugerowania negatywnego charakteru tego opisowego przymiotnika. Dla celów badawczych wyłoniono 12 różnych przykładów osób z grup marginalnych: ciężko chorzy psychicznie, recydywiści, prostytutki, narkomani, niedołączone osoby stare, nieuleczalnie chorzy, fałszerze pieniędzy i dzieł sztuki, cinkciarze (handlarze obcą walutą), upośledzeni umysłowo, gwałciciele, złodzieje i donosiciele.

Chociaż ten wybór i rozróżnienie opiera się na różnych, nie wykluczających się kryteriach, w dużym stopniu wyczerpuje szeroki zakres grup marginalnych.

2. *Osoby badane i procedura badań*

W badaniach wzięło udział 249 osób z całej Polski (133 kobiety i 116 mężczyzn) o średnim wieku 27.4 lat, reprezentujących szeroki wachlarz zawodów.

Badani wypełnili kwestionariusz osobowości EPQ Eysencka i Eysenck (1975) w polskiej adaptacji (Zaleski i Eysenck 1992). Odpowiedzieli również na skonstruowany przez pierwszego autora i współpracowników na seminarium magisterskim kwestionariusz postaw wobec 12 grup skrajnych, używając 4-stop-

niowej skali odpowiedzi (1 – pozytywna, 4 – negatywna) celem uniknięcia odpowiedzi neutralnych w środku skali. Kwestionariusz jest podany w załączniku. Badania przeprowadzono w 1990 r.¹).

II. WYNIKI

Dla celów analizy zagregowano grupy skrajne w 3 większe clustery, charakteryzujące się następującymi ogólnymi cechami: (1) społecznie zależni (itemy: 1, 5, 6 i 9), (2) społecznie niezależni, moralnie naganni, ale częściowo „użyteczni” (itemy: 3, 4, 7 i 8) i (3) aspołeczni, destrukcyjni oraz społecznie, moralnie i prawnie zepsuci (itemy: 2, 10, 11 i 12).

Pierwsza grupa zawierała psychicznie chorych, niedołączone osoby starsze i nieuleczalnie chorych. Są oni zależni od społeczeństwa, wymagają stałej opieki i mogą być postrzegani jako ciężar dla społeczeństwa.

Do drugiej grupy włączono fałszerzy pieniędzy i dzieł sztuki, prostytutki, cinkciarzy i narkomanów. Są samowystarczalni i sami decydują o swoim losie. Postępowanie tych ludzi jest naganne, niemoralne lub nielegalne, ale można zakładać, że są oni użyteczni do pewnego stopnia (poza narkomanami) i na skali użyteczności mogą uzyskać jakąś pozytywną ocenę.

W trzeciej grupie znaleźli się ci, którzy celowo i bezpośrednio szkodzą i krzywdzą innych, a więc recydywiści, gwałciciele, złodzieje i donosiciele.

Ogólne średnie postaw wszystkich badanych wobec tych trzech grup były następujące $M_1 = 1.44$ $sd = .52$, $M_2 = 2.91$ $sd = .56$ i $M_3 = 3.60$ $sd = .62$, co wskazuje na najbardziej pozytywne ustosunkowanie do pierwszej mniejszości społecznej i najbardziej negatywne do trzeciej grupy marginalnej (różnice między wszystkimi parami są istotne na poziomie $p < .01$).

Dla weryfikacji założeń o roli ekstrawersji i psychotyzmu przeprowadzono analizy korelacyjne i różnicowe. Współczynniki korelacji między wymiarami osobowości i postawami wobec trzech grup marginalnych ujawniły kilka istotnych współzależności. Otrzymano istotny negatywny związek między skłonnością do społecznej izolacji grupy drugiej a ekstrawersją ($r = -.21$, $p < .001$) oraz zgodne z powyższą zależnością, chociaż nieistotne tendencje dla dwu pozostałych grup. Podobnie ujawniono pozytywny związek między neurotyzmem a gotowością do wsparcia grupy pierwszej ($r = .18$, $p < .01$). Natomiast psycho-

¹ Dziękujemy pani mgr Małgorzacie Bożemskiej-Mańczak za pomoc w zbieraniu danych empirycznych.

tyzm koreluje pozytywnie z gotowością do izolowania grupy pierwszej i drugiej ($r_1 = .31$, $p < .001$, $r_2 = .21$, $p < .001$), a podobna tendencja ma także miejsce w postawie wobec grupy trzeciej. W sumie ekstrawersja i neurotyzm są związane z bardziej tolerancyjnymi opiniami i raczej predysponują do pomocy i wsparcia grup skrajnych, podczas gdy psychotyzm z bardziej represyjnymi postawami i gotowością do ich izolowania.

Celem uwydatnienia tych zależności wyłoniono spośród badanych osób jednostki o wysokiej i niskiej punktacji na skalach osobowości i porównano u nich średnie wyniki postaw wobec grup marginalnych. Wyniki tych porównań przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Średnie wyniki postaw wobec mniejszości społecznych u osób z niskim i wysokim nasileniem cech osobowości w kwestionariuszu EPQ

Ekstrawersja					
		Niska (N = 71)	Wysoka (N = 62)	t_{131}	P
Grupa 1	M	1.45	1.28	2.16	.033
	Sd	.50	.38		
Grupa 2	M	3.10	2.74	3.61	.000
	Sd	.60	.55		
Grupa 3	M	3.66	3.44	2.42	.017
	Sd	.44	.63		
Neurotyzm					
		Niski (N = 72)	Wysoki (N = 80)	t_{150}	P
Grupa 1	M	1.62	1.38	2.55	.072
	Sd	.65	.49		
Grupa 2	M	2.93	3.01	.88	n.s.
	Sd	.58	.61		
Grupa 3	M	3.66	3.64	.17	n.s.
	Sd	.50	.81		

Psychotyzm					
		Niski (N = 64)	Wysoki (N = 67)	t ₁₂₉	P
Grupa 1	M	1.27	1.72	5.04	.000
	Sd	.34	.63		
Grupa 2	M	2.83	3.12	3.13	.002
	Sd	.48	.55		
Grupa 3	M	3.54	3.79	2.58	.011
	Sd	.57	.44		

Osoby cechujące się wysoką ekstrawersją w porównaniu do osób o niskim nasileniu tej cechy miały istotnie bardziej pozytywny stosunek do wszystkich trzech grup marginalnych. W przypadku 1 grupy gotowi są do większego wsparcia, a wobec grup 2 i 3 są mniej represyjni. Neurotyzm okazał się nieróżnicującą cechą w tej materii (poza tendencją do większej tolerancji wobec pierwszej grupy). Psychotyzm mocno zróżnicował badanych w tym sensie, że osoby o wysokim vs. niskim psychotyzmie zajęły stanowisko bardziej represyjne wobec wszystkich uwzględnionych grup marginalnych, w przybliżeniu jak lustrzane przeciwieństwo ekstrawersji.

Podsumowując wyniki można przyjąć, że ekstrawersja predysponuje do bardziej humanitarnego a psychotyzm do bardziej represyjnego traktowania marginalnych grup społecznych.

III. DYSKUSJA

Postawy ujawnione w tych badaniach są wynikiem kombinacji cech ocenianych grup oraz osobowościowych predyspozycji osób oceniających. Teoria Eysencka rzuca pewne światło na to, które konstytuanty osobowościowe składają jednostkę raczej do wspierania czy raczej do represji tzw. „outcasts” z „normalnego” społeczeństwa. Zatem zgodnie z autorem teorii (Eysenck 1994), biologicznie określona osobowość wyznacza w znacznym stopniu procesy postaw społecznych, a może być też uwzględniana w dyskusji nad postawami zdecydowanie aspołecznymi, uprzedzeniami i rasizmem.

W świetle powyższej relacji osobowość – postawy wydaje się interesujące pytanie o profil tych jednostek, które są odpowiedzialne za tworzenie i regulo-

wanie układów społecznych między różnymi grupami społecznego stratum, które głosują w sprawach społecznych, w końcu które mają do czynienia z marginalnymi grupami. Chodzi tutaj o ustalenie reguł działania, o formowanie opinii publicznej pod adresem tych ostatnich oraz o wychowywanie młodego pokolenia tak, aby elementy zrozumienia, tolerancji i restrykcji uzyskiwały wyważone proporcje. Ostatnio akcentuje się problem kontroli grup marginalnych, np. nosiciele wirusa HIV, z powodu ich niebezpiecznego zachowania (Kaplan 1990). Z drugiej strony te grupy walczą o swoje prawa w ramach społeczeństwa. Kwestia decydowania o mniejszościach społecznych przez jednostki o nasilonym psychotyzmie może być rozszerzona na politykę dotyczącą mniejszości etnicznych (np. eksterminacji grup mniejszościowych, jak to miało miejsce w holokauście II wojny światowej).

Obecne badania, jakkolwiek wycinkowe z perspektywy psychologii osobowości, stymulują do myślenia w szerszej perspektywie społecznej, politycznej i historycznej, tym bardziej obecnie, gdy wydarzenia i konflikty międzygrupowe (między-narodowe) pojawiają się z dużym nasileniem w różnych zakątkach cywilizowanego (sic!) świata.

BIBLIOGRAFIA

- E y s e n c k H.: *Crime and Personality*. London 1970a. Paladin.
- E y s e n c k H.: *The Structure of Human Personality*. London 1970b. Methuen.
- E y s e n c k H.: *Biologiczne podstawy osobowości*. W: A. Januszewski, P. Oleś i T. Witkowski (red.). *Wykłady z psychologii w KUL*. Lublin 1994.
- E y s e n c k H. & E y s e n c k S.: *Manual of the Eysenck Personality Questionnaire*. London 1975. Hodder & Stoughton.
- K a p l a n M.: *AIDS and the Psycho-Social Disciplines: The Social Control of „Dangerous” Behavior*. „*Journal of Mind and Behavior*” 11:1990 s. 337-351.
- W e i n e r B.: *The Attributional Theory of Emotion and Motivation*. New York 1986. Springer.
- Z a l e s k i Z. & E y s e n c k S.: *Międzykulturowe badania osobowości*. Polska adaptacja kwestionariusza EPQ. „*Roczniki Filozoficzne*” 37-38:1989-1990 s. 151-169 (druk: 1992).

ANEKS

KWESTIONARIUSZ POSTAW WOBEC OSÓB Z GRUP SKRAJNYCH

W każdym kraju są ludzie z różnych przyczyn uciążliwi dla społeczeństwa. Wiele jest opinii na ten temat. Jedni uważają, że trzeba te osoby izolować, np.: z Anglii przestępców wywożono na Tasmanię, w Grecji zabijano ich w ukryciu. Inni sądzą, że tym osobom potrzebna jest pomoc. W Polsce również mamy do czynienia z takimi ludźmi. Zastanów się i wyraż swoją opinię na ten temat, zakreślając odpowiedni numer przedstawionych poniżej propozycji.

	1	2	3	4
	Za wszelką cenę zapewnić im środki do utrzymania, kosztem naszych zarobków.	Można objąć ich częściową opieką społeczną, lekarską, finansową.	Raczej nie interesować się, sami muszą sobie radzić.	Całkowicie wyłączyć poza społeczeństwo, odizolować od ludzi.
1. Ciężko chorzy psychicznie	1	2	3	4
2. Recydywiści	1	2	3	4
3. prostytutki	1	2	3	4
4. Narkomani	1	2	3	4
5. Niedołężne osoby stare	1	2	3	4
6. Nieuleczalnie chorzy	1	2	3	4
7. Falszerze (np. pieniędzy, dzieł sztuki)	1	2	3	4
8. Cinkciarze – handlarze obcą walutą	1	2	3	4
9. Upośledzeni umysłowo	1	2	3	4
10. Gwałciciele	1	2	3	4
11. Złodzieje	1	2	3	4
12. Donosiciele	1	2	3	4

PERSONALITY AND SUPPORT/REPRESSION OF MARGINAL SOCIAL GROUPS

S u m m a r y

The authors tested the hypothesis that the high scorers on EPQ extroversion scale express more tollerant and humanitarian attitudes towards the marginal social groups whereas the high scorers on psychoticism take more repressive position. The data collected from 249 Polish subjects by means of Eysenck and Eysenck (1975) EPQ questionnaire and the scale measuring attitudes towards different marginal social groups confirmed the assumption. The results are discussed in reference to the role of personality of people responsible for social policy in terms of support or repression aimed at various marginal groups.